Год. IV. Юлий и Августъ Книга IV.

Родопски напрѣдъкъ

Мѣсечно илюстровано списание

за

наука, обществени знания и народни умотворения.

Бѣлѣжки къмъ ударението въ централния (Ахж-челебийския) Родопски говоръ.

(Продължение отъ III книга).

Минавамъ къмъ сжществителнитѣ отъ женски родъ. За едносрични сжщ. нѣма какво да кажа, защото такива има много малко въ Ахж-челебийския говоръ, па и колкото ги има, по ударенията си съвпадатъ къмъ сжщ. отъ мжжкия родъ (ка̀л, кало̀^{а}т, ка̀луве^{а}, калуве́те^{а}; ко̀^{а}рф, карфто̀^{а}, ко̀^{а}рве^{а}, кар'вѐте^{а}; по̀^{а}рс, парсто́^{а} и пр.). Двусричнитѣ сжщ. могатъ да се раздѣлятъ на четире групи наспроти мѣстото на ударението имъ въ ед. и множ. число, членувани или не.

1) Сжществителни двусрични отъ ж. родъ съ неподвижно, постоянно ударение надъ коренната сричка безъ разлика въ какво число сж, членувани или безъ членъ:

лѝпа, лѝпата, лѝпи, лѝпите^{а}; по̀ла, по̀лата, по̀ли, по̀лите^{а}; тро̀ха, вѐ^{а}шка, (вѣ̀жда), ѝскра, мо́^{а}лзга, трѐ^{а}ска, стру̀на, плѐ^{а}вне^{а}, лѐле^{а}, тѐсла, па̀ше^{а}, по̀ра,(1) пе́^{а}сне^{а},

rodoparion.blogspot.com

пчѐла, свѝрка, бо̀ᵃлха, му̀ха, со̀ᵃлва, змѝеᵃ, сѐстра, бо̀рба, ѝгла, мѐтла, до̀ᵃска, гло̀ба, ѝвва (изба), о́са, 'у̀вда, вла́ка, во̀ᵃрба, л'у̀л'ка, ме́чка, тра̀га.(2) кра̀ва, вѝда, нѝва, дѝха,(3) р'оᵃса,(4) рѐᵃка, ру̀да, кле́ᵃщеᵃ, звѐᵃзда, сна̀га, е́ла, ку́л'леᵃ, стрѐᵃла, мра̀вка, ла̀па, со̀ᵃ дба, сѐᵃдба, тро̀ᵃба, пѝла, ва̀да, л'о̀ᵃща, гу̀шеᵃ, па̀ла,(5) ко̀ᵃрпа, кла́па, шу̀ма, кл'о̀ᵃтва, бѝл'ка, грѝвнеᵃ, чѐтка, грѐᵃшка, ма̀йка, ба́ба, сѐᵃнка, сла̀мка, спо̀на,(6) су̀шеᵃ, жѐга, ж'о̀ᵃтва, бра̀два, бу́за, кру̀шеᵃ, дре́ᵃнка, па̀тка, ка̀ца, кра̀ста, кра̀нта,(7) Ра̀да, Ру̀са, Ста̀на, Ма̀ра, Еᵃна, Шѝна, Во̀ᵃлка, Кѐра, Ку̀да, Ру̀жеᵃ и др.

2) Двусрични сѫщ. съ подвижно ударение отъ кореньтъ надъ членната сричка въ един. число, но постоянно въ множ. число:
бо̀ва, бузо̀ᵃта, бо̀зи, бо́витеᵃ; бре́ᵃздя, бреᵃздо̀ᵃта, бре́ᵃзди, брѐᵃздитеᵃ; бѐᵃда, во̀йна, врѐᵃда, во́да, го̀ра, гла̀ва, гро́ᵃда, ду́шеᵃ, ко̀са, ко̀за, ко̀ра, лѐᵃха, ло̀ва, лѐᵃся, ло̀ᵃка, л'убо̀в, мла̀дус, мо̀лба. мо̀ᵃгла, ме́жда, ме́ᵃна, пѐта, ро̀ᵃка, ро̀ᵃжда, ро́са, ста̀рус, ска̀ла, сла̀на, со̀ᵃрна, стѐᵃна, срѐᵃда, стра́на, треᵃва, хра̀ня, фа̀лба, и др. Въ тия двѣ групи сѫщ. имена за забѣлѣзване е, че въ помашкия говоръ повечето отъ първата група съвпадатъ по мѣнливостьта на ударението си къмъ втората (пило̀ᵃта, трабо̀ᵃта, шумо̀ᵃта, спуно́ᵃта, жеᵃго̀ᵃта и т.н.), когато у българитѣ е обратно, т. е. много отъ втората група се чуватъ по ударение и къмъ първата група (ду́шеᵃ, ду́шеᵃта, ко́за, ко̀зата и пр.)

3) Сѫщ. двусрични съ неподвижно постоянно ударение надъ втората (суфиксната) сричка въ единст. число, а отметнато надъ първата (коренната), когато промѣнятъ формата си въ множ. число, каквито сѫ: жеᵃна́, жеᵃна̀та, но жѐни, жѐнитеᵃ; мума́, мума̀та, мо̀ми, мо̀митеᵃ; зурно̀ᵃ, зурно̀ᵃта, зу̀рни, зу̀рнитеᵃ; главн'о̀ᵃ (отъ обгорѣло дърво), главн'о̀ᵃта, гла̀вни, гла̀внитеᵃ и т. н.

4) Сѫществителни двусрични съ неподвижно прѣметнато ударение надъ суфиксната сричка при всички промѣни на формитѣ имъ по число и членъ:
еᵃро̀ᵃ(8), (рана̀), еᵃро̀ᵃта, еᵃрѐ, еᵃрѝтеᵃ; лажо́ᵃ, лажо̀ᵃта, лажѐ, лажѐтеᵃ; бу'о̀ᵃ, злино̀ᵃ, кипчо̀ᵃ, данго̀ᵃ, дамло̀ᵃ,

rodoparion.blogspot.com

л'ул'ǒа, парǒа, псувн'ǒа, са'ǒа, файдǒа, вун'ǒа,(9) шеат н'ǒа,(10) тасмǒа, бинǒа (сграда), кармǒа,(11) сармǒа,(12) салмǒа,(13) фал'ǒа, хал'ǒа,(14) фурмǒа, уста̀, врата́, кула̀, сеа-м'ǒа,(15) чеашм'ǒа и др.

Въ умалителната и увеличителната си форми първата група сжщ. ж. родъ запазватъ ударението си отметнато надъ коренната сричка, дѣто остава неподвижно: л'ǒащица, л'ǒащици, л'ǒащищеа; гу̀шица, гу̀шици, гу̀шищеа; грѝвница, грѝвници, грѝвнища; ба́бичка, ба̀бички, ба́бищеа, ба̀бичищеа и т. н. Останалитѣ пъкъ три групи запазватъ неподвижно и прѣметнато ударението си надъ суфиксната сричка: беадѝца, беадѝци, беадѝщеа; маглѝца, маглѝци, маглѝщеа; мумѝца, мумѝци, мумѝщеа; парѝца, парѝци, парѝщеа; уста̀, устѝца (устѝнки), устѝща и т. н.

Многосричнитѣ сжщ. ж. родъ иматъ постоянно, неподвижно ударение, което тѣ при всички промѣни на формата си по число и членъ не мѣстятъ, когато съ подвижно ударение сж досущъ ограничено число (пла̀нина, планинǒата, пла̀нини, пла̀нинитеа, трѐавнина, треавнинǒата, тре́авнини, трѐавнинитеа, но и треавнѝтеа; лѐатнина, леатнинǒата, лѐатнини, лѐатнинитеа, или леатнинѝтеа и т. н.). Спроти сричкитѣ, надъ които стои ударението, могатъ да се раздѣлятъ на три групи: а) съ отметнато ударение надъ първата сричка отъ началото: лǒбуда, ѐабалка, ро́гувица, кра̀ставица, у̀гарница, зѝмница, тѝкал'ница,(16) вѐатеарница, па̀р'еасица,(17) зѝмница, ла́хана, тра̀хана,(18) пра̀вина, но и правнинǒа, крѝвина, жѝвина, ра̀сул'ница,(19) мǒатнина, ца̀рнина и др.

б) Съ прѣметнато ударение надъ втората сричка отъ началото: дубра̀ва, кубѝла, фасу̀л'увица,(20) пчѝница, мисѝр'увина,(21) карнѝна,(22) сулѝна, леатнѝца, зимнѝца, шутнѝца,(23) младǒчница,(24) варе́айка,(25) варвѝл'ница(26) и др. т. в.)

Съ прѣметнато ударепие на послѣдната сричка: махрамо́а, дуламǒа, курамǒа,(27) салханǒа,(28) дива'нǒа, вархнинǒа, пичлеам'ǒа(29) и др.

Сжществителнитѣ отъ срѣдни родъ могатъ да се раздѣлятъ на двѣ групи: а) съ неподвижно ударение по число и членъ, т. е. ни членътъ, ни числото указ-

rodoparion.blogspot.com

ватъ надъ ударението нѣкакво влияние, като: шѝлеª, шѝлеªту, шѝлеªта, шѝлеªтата; брѐªмеª, тѐªмеª, сѐªмеª, кỳчеª, пѝлеª, бỳреª, 'ỳмеª, ѐªреª, хлàпеª, цвѐªтеª, ждрéª-беª, éªгнеª, слѐªмеª,(30) мòреª, пòлеª, гòªрчеª, тỳрчеª, мóм-чеª, кончеª, сòмчеª, стòлчеª, зòªбчеª, нòшчеª, прàсеª, врàбчеª, гòªрнеª, кàчеª, мỳлеª и пр.

б) Съ подвижно ударение, което въ множ. число се прѣмета отъ кореньтъ надъ суфиксътъ, било членувани или не: бл'ỳду, бл'ỳдуту, но бл'удà, бл'удàта; слòву, слóвуту, слувà, слувáта; *гòªрлу*, урàлу, уралá; *зòªрну,* блàту, *лѐªту*, мѐªсту, чỳду, стàду, *рàму*, бòªр-цеª, жѝту, рỳху, сѝту, шѝлу, мàслу, *пàсму*, нàвлу, *прòсу*, рàсу, *мóªду*, *хòру*, ч'óªду, прѐлу, *нѐбу*, *дòªрву*, òку, *ỳху*, *сòªрцеª*, срѐбру, *чѐлу*, *пѐру*, *сéлу*, *рѐбру*, *сéªдлу*, *вѐдру*, *м'òªсу*, крѝлу, гнѐªзду, дѐªтеª, *лѝцеª*, *врѐªмеª*, млѐªку, вѝну, рỳну, *лòвеª*, слòªнцеª, *сéªну*, злàту, тѐлу, *теªсту*, *брàшну*, *бóªрду*, *влáкну*, *гòвну*, грѐблу, дòªну, жѝлу, *клòªбу*, *кròсну*, *лàйну* и др. Отбѣлѣзанитѣ съ курсивъ мѣстятъ ударението си и въ единств. число, когато сѫ членувани и когато ще трѣбва да посочатъ близота на прѣдмета, като: гарлòту, зарнòту, леªтó-ту, рамòту, пасмòту, прусòту и пр. Трисричнитѣ въ един. число иматъ ударението си надъ втората сричка отъ началото, а въ мн. число го прѣметатъ надъ третата: кулѐªну, кулеªнà, кулеªнàта; вреªтѐну, вреªтеªнá, чирѐªву, чеªреªвà и др. под. Въ умалителната и увеличителната си форми запазватъ ударението си надъ сѫщата сричка: пѝлеª, пѝлеªнцеª, пѝлеªтищеª; 'ỳмеª, 'ỳмеªнцеª, 'ỳмеªтищеª; гòªрлу, гòªрлеªнцеª, гóªрлеªтищеª; мàслу, мàсалцеª, мàслеªтищеª; кулѐªну, кулѐªнце, кулѐªнищеª и т. н. Въ нѣкои помашки села въ южнитѣ склонове (Муставшово, Гюкче-бунарь и др. Скечанско) въ нѣкои сѫщест. срѣдния родъ въ множ. число ударението се прѣмета чакъ надъ третата сричка отъ началото, като: мулеªтáтеª, кучеªтàтеª, пилеªтàтеª и др. Такова явление се срѣща и въ с. Върбово, Широколѫшко, като: мънокеªрàта, копилѐªту и др.

II. Всичкитѣ видове мѣстоимения, членувани или не, и въ всичкитѣ имъ форми по родъ и падежъ иматъ неподвижно, постоянно ударение. Наспроти срич-

rodoparion.blogspot.com

ката, надъ която се намира то, се раздѣлятъ на двѣ групи: а) мѣстоймения съ разнитѣ имъ форми по число, родъ и падежъ съ ударение отметнато въ началния имъ слогъ: мѐнеᵃ, тѐбеᵃ, мо̀еᵃ, тво̀еᵃ, нѐгува, мо̀еᵃта, мо̀еᵃк, на̀шеᵃ, на̀ши, на́шеᵃк, на̀шеᵃму· на̀шитеᵃ, на̀шеᵃнцки. тѐᵃхан, ва́шеᵃ, ва̀ши, ва̀шитеᵃ; со̀еᵃ, са́еᵃ, но̀еᵃ, сѐᵃеᵃ, сѐᵃмизеᵃм, нѐᵃмизеᵃм, сѐᵃйзеᵃх, со̀гува, со̀гувак, сѝчка, сѝчку, си́чкитеᵃ, сѝчкеᵃх, сѝчкеᵃм, вр'у̀т, вр'утчеᵃка, вр'у̀мчеᵃка, ца̀ла, ца̀лу, ца̀литеᵃ; нѝкуй, нѝкутри, нѝкутреᵃх, нѝкакаф, нѝкаквеᵃх, нѝкаквеᵃму, нѐᵃкаф, нѐᵃкви, нѐᵃквеᵃм и пр. б) Мѣйстоймения съ ударение надъ втората сричка отъ началото (прѣметнато). Такива сѫ показателнитѣ за ср. родъ: сува̀, нува́. тува̀ ед. число; показ. за м. р. сакòᵃф, такòᵃф, накòᵃф и за мн. ч. саквѝ, наквѝ, таквѝ, както и падежнитѣ имъ форми: саквѐᵃм, таквѐᵃм, наквѐᵃм, саквѐᵃх. саквѐᵃк и т.н. Въпросителнитѣ кутрѝ, кутра̀, кутро̀, кутрѝ, кутреᵃк, кутрѐᵃм, кутрѐк, како̀ᵃв. какво̀, каквѝ, каквѐх, каквѐᵃм, каквѐᵃх, каквѐᵃхи и пр. Относителнитѣ, или членувани горнитѣ, каквито сѫ: кутрѝту (който), кутра̀ту. кутро́ту, кутрѐᵃкту, кутрѐᵃхту, кутрѐᵃмту, кутрѐᵃтухи. кутрѐᵃмуту и др. т. и най-послѣ неопрѣдѣлителната форма самѝчеᵃк, сами́чка, самѝчку. самѝчки, самѝчкиеᵃт. самѝчката, самѝчкуту, самѝчкитеᵃ, самѝчкеᵃм, самѝчкеᵃх, самѝчкеᵃмсеᵃм. самѝчкеᵃмтеᵃм, самѝчкеᵃмнеᵃм, самѝчкеᵃх и неопрѣдѣл. будѝн, будно̀ᵃ, будно̀, будни́ и т.н.

III. При обстойно разглеждане ударението на прилагателнитѣ въ Ахѫ-челебийския говоръ се вижда, че тѣ почти изцѣло иматъ общо-българско книжовно ударение съ постоянна неподвижна норма, безъ да му указватъ какво и да е влияние било суфикситѣ по родъ, число и падежъ, било членната имъ форма. Освѣнъ това тѣ запазватъ ударението си надъ сѫщата сричка и при умалителнитѣ си форми и го прѣметатъ надъ послѣдующата сричка (подвижно) само при образуванитѣ отъ тѣхъ по значение многосрични, едносрични и двусрични.

1) Прилагателни едносрични и двусрични съ постоянно и отметнато ударение надъ началната имъ сричка: бос, бо̀са, бо̀су, бо́сиеᵃт, бо̀сата, бо̀суту, бо̀си,

rodoparion.blogspot.com

бо̀ситеа, бо̀сеамтеах, бо́сеамтеам, бо̀сеатуму, бо́сеанухи, бо̀сичеак, бо̀сички; хѝтар, хѝтра, хѝтру, хѝтриеат, хѝтри, хѝтритеа, хѝтреак, хѝтреах, но и хитрѐах, хѝтреак, хѝтреам, но и хитрѐам, хѝтреамтеам, но и хитрѐамитеам, хѝтреахи, хѝтреатухи, хѝтарчеак, хѝтричкя, хѝтричките а, но пъкъ хитру̀леас, хитру̀леаста, хитру̀леаститеа; бѐал, бо̀арв, вѐаран, вра̀н, во̀арл, ва̀кал, бу̀дан, бу̀еан, врѐадан, во̀ал'чи, гла̀так, сла́так, бла̀г, го̀рак, но и гурчѝв, кро̀так, врѐал, шу̀т, вѐаш, глу̀пав, глу̀х, гнѝл, го́л, чо́ас(т) (гжстъ), дѝв, дра̀г, до̀арт, дл'о̀аг, жѝв, жо̀алт, жо̀адан, за̀дан, здра̀в, зла̀тан, дѐсан, 'о̀адар, дрѐбан, ка̀леан, кл'о̀ат, крѝв, крѐапан,[31] крѐахак, ко̀ат (скуденъ, помалко отъ обикновеното число), по̀кин,[32] кро̀ап,[33] ку̀ц, зно́еан, пра̀зан, пра̀шеан, мо̀артав, про̀с(т), прѐак, прѐасан, пу́с(т), по́астар, ра̀ван, ро̀сан, ру̀с, рѐатак, ру̀д (мекъ), свѐатал, сѝв, сѝлан, сѝн', сѝтан, сла̀б, слѝт, спо̀дичеав,[34] лѝт, сло̀жеан, слѐап, смѐашеан, спо̀ран, сра̀ман, срѐадан, ста̀р, стра̀шеан, су̀р, су̀х, со̀анен, таеан, тво̀ард, т'о̀ашеак, тѝх, тло̀ас(т), то̀пал, то̀ран, тру̀дан, теасан, т'о̀аван, то̀ажеан, т'о̀анак, то̀ап, 'у̀ман, ха̀ран, хла̀дан, хѝтар, ца̀л, чо̀аран, чѐстеан, чо̀ас(т), чѝс(т), чу̀дан, чу̀з(д), що̀арб, щу̀рав, ѐак, ѐасан, ѐаван, ѐвар,[35] л'о̀ак, л'о̀асан, лѝх, лѝчеан, ло̀ш, лу̀д, лѝс, лѐав, л'у̀т, кѝсал, ма̀зан, ма̀лак, м'о̀ак, мѝл, мѝран, мла̀д, млѐачеан, мо̀кар, мѐдеан, о̀вчи, ко̀в'и, кра̀в'и, мѝш'и, па̀ч'и, во̀ал'ч'и, мѐч'и, мо̀адар, мо̀аски, мо́атан, мо̀ачеан, нѝсак, но̀в, но̀ашеан, нѐам, о̀бал, о̀стар, пла̀х, по̀алан, тро̀м,[36] хро̀м, кѝлав, ку̀лав,[37] ху̀бав, ро́шеав, по̀асан,[38] мо̀арсан, го̀арбав, ѐлув, бу̀кув, трѐаван, по̀арстеан, ѐсрѐбаран, жѐлеазан, кра̀став, шу̀гав, сѝпкав, бо̀лан, лѐатан, зѝман, про̀леатеашеан, снѐагув, ка̀матан,[39] па́реан, ка̀леан, и др.

2) Двусрични и многосрични прилагателни, които иматъ прѣметнато, но постоянно ударение надъ втората, а нѣкои и надъ третата сричка слѣдъ началната: зеалѐн, зеалѐна, зеалѐну, зеалѐниеат, зеалѐната, зеалѐнуту, зеалѐни-теа, зеалѐнеам, зеалѐнеамтеам; чеарвѐн. прашѐп (обкопаване растения), руѐн (роене на пчелитѣ), сака̀т, руга̀т, харлѝв,[40] парлѝв, сушѐн, гурлѝв, свеатлѝв, беалу̀нтеас(т),[41] супулѝв, булеазлѝв, даждеалѝв, снеагувѝт и др.

rodoparion.blogspot.com

3) Прилаг. притежателни и тъй наричанитѣ вѣществени запазватъ ударението си надъ тая сричка, която се намира въ сѫществителнитѣ, отъ които тѣ сѫ образувани. Примѣри: ви́не^{а}н, во́де^{а}н, срѐбаран, до̀^{а}рвен, же́ле^{а}зан, до̀^{а}сче^{а}н, ѐ^{а}балкув, кру̀шув, чирѐ^{а}шув, тѐ^{а}сте^{а}н, ка̀ме^{а}не^{а}н, ко́^{а}рвав, хлѐ^{а}бе^{а}н, бу̀рйкув, во̀^{а}лне^{а}н, пчини́че^{а}н, увѐсе^{а}н, фасу́л'ув, ку́че^{а}щи, ко̀те^{а}щи, Ра̀дин, Ру̀син, Кѐрин, Ива̀нув, Стуе́^{а}нув; Петрув-а-у-и, Пе́трувите^{а} и др.

4) Сложнитѣ прилагателни, станали отъ два кореня, иматъ ударението си надъ съединителната гласна и само въ ново врѣме подъ влиянието на книжовния езикъ започватъ да се чуватъ съ ударение и надъ втория корень. Примѣри: старо́лик, младо̀лик, бе^{а}ло̀кус, барзо̀лик, бе^{а}ло̀куса, бе^{а}ло̀кусу, бе^{а}ло̀куси-те^{а}, бе^{а}ло̀кусумте^{а}м, но и старолѝк, младолѝк, русуко̀с, че^{а}рно̀к и т. н.

5) Числителнитѣ иматъ книжовното ударение съ прѣметната или отметната, но съ неподвижна норма: е^{а}дѝн, е^{а}дно̀^{а}, е^{а}дно̀, е^{а}днѝ-те^{а}, е^{а}днѐм, е^{а}днѐк, е^{а}днѐх, е^{а}днѐ^{а}мите^{а}м, е^{а}днѐтухи; сѐде^{а}м, о̀се^{а}м, дѐв^{а}т', дѐс^{а}т', идина̀де^{а}сте^{а}, трина̀де^{а}сте^{а}, ступ̀ина, пул'вѝна, двами́на, двами́нам те^{а}м, по̀^{а}рв, по̀^{а}рва, по̀^{а}рву, по̀^{а}рви-те^{а} по̀^{а}рве^{а}м-те^{а}м, пѐтие^{а}, де^{а}вѐтие^{а}, де^{а}ве́тникув-а-у и,(42) че^{а}тво́рну, де^{а}се^{а}то́рну и др.

6) Когато прилаг. сѫ стъпенувани, ударението повечето пѫти приема частицата за стъпеньта: по̀хубав; на̀й-бо^{а}рз, по̀-л'ут, на̀й-див, на̀й курав и пр., но често пѫти се чува и двойно ударение: надъ частицата отдѣлно, и надъ само̀то прилагателно такова, като по̀-че^{а}рвѐн, на̀й-че^{а}рвѐн и т. н.

7) Най-послѣ прилаг. съ прѣдлогъ почти всѣкога приематъ отметнато ударение надъ прѣдлогътъ, началния слогъ, безъ разлика на родъ, число, падежъ и членна форма: при́барз, при́барза, при́барзу, при́барзи-те^{а}, при́барзе^{а}х, при́барзе^{а}м; во̀^{а}зче^{а}рвен, во̀^{а}збе^{а}л, во̀^{а}здре^{а}бан, на̀л'утниче^{а}в, на́лудниче^{а}в, на̀глушниче^{а}в, при́празан, при́празниче^{а}н и пр., но се срѣщатъ и съ прѣметнато ударение надъ втората или третата сричка слѣдъ началната, като: пудмо̀кре^{а}н, пудо̀стре^{а}н,

rodoparion.blogspot.com

надвѝт, пудвѝт, пудпраше́н, пудсѝле^а^н, пудруе́н и пр.

IV Ударението у глаголитѣ въ Ахж-челебийския говоръ изглежда да има една по-опрѣдѣлена норма, която съ малки изключения е тождествена съ общобългарското книжовно ударение. Едно явление особено бие на очи въ тоя говоръ относно глаголитѣ отъ I

Помашки типове изъ Чепеларе.

rodoparion.blogspot.com

спрежение на *еш*, а то е, че глаголитѣ, които запазватъ *еш* въ сег. врѣме, ударението имъ винаги е прѣметнато надъ суфиксътъ, вмѣсто отметнато надъ коренътъ (началния слогъ), разбира се, съ изключение само на 1 лице, ед. число. Освѣнъ това, глаголитѣ отъ I спр., които отстъпятъ отъ това правило, т. е. запазватъ отметнато ударение надъ началния слогъ, приематъ суфиксътъ *иш* и съвпадатъ къмъ II спрежение. Въ тоя случай глаголитѣ въ Ахъ-челебийския говоръ по ударението си могатъ да се раздѣлятъ на двѣ групи безъ разлика на *еш* или *иш*.

1) Глаголи съ неподвижно отметнато ударение надъ началния слогъ въ всички лица и числа въ сегашното врѣме: ѝда, ѝдиш, ѝде^{а}, ѝдим, ѝдите^{а}, ѝдат; плȍде^{а} плȍдиш, плȍди, плȍдим(е^{а}), плȍдите^{а}, плȍде^{а}т; нȍсиш, зѝмаш, жȍ^{а}ниш, стрѝжиш, но и стрижѐм, стȍ^{а}ржиш, ткȁиш, (тъчешъ), мȍжеш, пóриш, кȍлиш, тéлиш, кȁжиш, пѝшиш, дȍ^{а}вчиш, кȍ^{а}пиш, лȍ^{а}жиш, мȁжиш, плȁчиш, чѐшиш, сӳчиш, клѐпиш, трѐпиш, сѝпиш, скӳбиш, гѝниш, гȍ^{а}ниш, (в) дѝгниш, кл'о^{а}книш, мȍ^{а}рзниш, мȍ^{а}книш, пӳкниш, мѝгниш, ѐ^{а}хниш, вáдиш, вѝриш, (в) кӳсиш, влȁчиш, врѐ^{а}диш, вȍ^{а}сиш, гȁвриш, гȁдиш, гȁлиш, гѝздиш, глȁдиш, гȍниш, гȍтвиш, гӳбиш, дѐ^{а}биш, дѝриш, дрȁзниш, ѐ^{а}здиш, жѐ^{а}лиш, жѐниш, жӳлиш, зȍ^{а}биш, кáчиш, квáсиш, кѝчиш, кѝтиш, крȁчиш, кȍ^{а}ршиш, кȍ^{а}рниш, лȍмиш, мȍ^{а}рсиш, пѝлиш, плȍдиш, кȍшмиш,[43] кóрдиш,[44] крȍ^{а}тиш, кȍ^{а}рмиш, клȍчиш, вȍдиш, мȍ^{а}чиш, дó^{а}рниш[45], дȁвиш, бȁвиш, блȁзвиш,[46] брȁтиш, брȁниш, плȁшиш, пȁстриш, рȁчиш, рȍ^{а}тиш,[47] р'ȍ^{а}сиш, лȍ^{а}чиш, лȍ^{а}щиш, мȍ^{а}тиш, мȍ^{а} [illegible]иш, мȍ^{а}рвиш, м'ȍ^{а}ниш, кȍ^{а}рпиш, жȍ^{а}бриш,[48] чӳдиш, чӳприш, чȍлиш[49] хȍдиш и др.

2) Глаголи съ подвижно ударение, отметнато въ 1 лице, ед. число. надъ началния слогъ, а съ прѣметнато надъ втория или третия въ другитѣ лица и въ множ. число: прéда, пре^{а}дѐш, пре^{а}дѐ, пре^{а}дѐм, пре^{а}дѐте^{а}, пре^{а}дó^{а}т: сѐ^{а}е^{а}, се^{а}éш, се^{а}ѐ, се^{а}ѐм, се^{а}ѐте^{а}, се^{а}'ó^{а}т; гȍ^{а}рме^{а}, гармѝш, гармѝ, гармѝм, гармѝте^{а}, гарм'ó^{а}т; крóе^{а} круѝш, круѝ, круѝм, круѝте^{а}, кру'ȍ^{а}т; кладѐш, крадѐш, ме^{а}тѐш, пле^{а}тéш, растѐш, че^{а}тéш, е^{а}дѐш, да-

rodoparion.blogspot.com

дѐш, пасѐш, тре^а^сѐш, ве^а^зѐш, вле^а^чѐш, пе^а^чѐш, ре^а^чѐш, се^а^чѐш, те^а^чѐш, кал'нѐш, де^а^рѐш, пе^а^рѐш, бе^а^рѐш, зувѐш, урѐш, пе^а^ѐш, гре^а^ѐш, ве^а^ѐш, ле^а^ѐш, бле^а^ѐш; бле^а^щѝш, буѝш, бучѝш, варвѝш, вартѝш, гал'чѝш, гармѝш, дaржѝш, е^а^чѝш, квичѝш, ламтѝш, лижѝш, литѝш, ле^а^штѝш, но и ле^а^штѐ^а^иш; мал'чѝш, пе^а^стѝш, пищѝш, пращѝш, сидѝш, скриптѝш, стуѝш, старчѝш, сумтѝш, тарпѝш, бе^а^дѝш, блажѝш, варѝш, ве^а^дрѝш, гасѝш, главѝш, гласѝш, глубѝш, знубѝш, гнусѝш, гурѝш, густѝш, градѝш,грузѝш, дарѝш, де^а^лѝш, душѝш, димѝш, е^а^вѝш, калѝш, класѝш, клунѝш, курѝш, кусѝш. кре^а^пѝш, кривѝш, кипѝш, ле^а^пѝш, личѝш, лувѝш, ме^а^нѝш, мурѝш, пластѝш. платѝш, пле^а^нѝш, путѝш, прустѝш. равнѝш, ре^а^дѝш, рудѝш, садѝш, сглубѝш, скупѝш, смалѝш, мирѝш, сулѝш, спасѝш, сте^а^снѝш, странѝш, студѝш, тупѝш, турѝш, хабѝш, ранѝш, це^а^дѝш, цве^а^тѝш, шумѝш, шуртѝш, ше^а^птѐш(50) и др.

3) Глаголитѣ отъ III стр. на *ам* и *е^а^м* иматъ постоянно, неподвижно въ всички врѣмена и лица ударение, било то отметнато надъ началния слогъ, или прѣметнато надъ послѣдующитѣ слогове споредъ каквото си е то въ даденъ глаголъ. Примѣри: вàле^а^м: вàле^а^ш, вàле^а^, вале^а^ме^а^-те^а^-т; кàзвам, кàзваш, кàзва, кàзваме^а^, кáзвате^а^, кàзват; таркàле^а^м, таркàле^а^ш, таркàле^а^, таркàле^а^ме^а^, таркàле^а^те^а^, таркàле^а^т; тарашòвам,(51) тарашòваш, тарашóва, тарашóваме^а^, тарашòвате^а^, тарашòват; вѝкам, гл'ò^а^дам, сò^а^рбам, врачòвам, сабàре^а^м, тувàре^а^м и пр. Освѣнъ това и всички глаголи, свойствени и много употрѣбителни въ Родопскитѣ изобщо говори, съ суфиксъ *са* съвпадатъ къмъ III спр. и запазватъ неподвижно ударението си. Примѣри: арнѝсувам, арнѝсуваш, арнѝсува, арнѝса; фтàса, скулáса, маг'òса, каладѝса, зил'òса(52), суганѝса,(53) стригòса, чинòса, пе^а^пе^а^л'òса,(54) парче^а^л'òса, пле^а^чкòса, ракòса, гир'е^а^са,(55) парталòса и мн. др. подобни.

4) Въ повелителното наклонение глаголитѣ отъ I и III спрежение на *еш* и *ам—е^а^м* не мѣстятъ ударението си ни въ едно лице и число, а си остава неподвижно надъ слогътъ, надъ който обикновено се намира то и въ изявително наклонение. Напротивъ пъкъ

rodoparion.blogspot.com

глаголитѣ отъ II спр. на *иш*, 2 лице, един. и мн. число отметатъ ударението си всѣкога надъ началния слогъ. Примѣри: бра̀ни, бра̀ните, да бра́неат; су̀чи, су̀читеа, да су̀чеат; ви̇̀кай, ви̇̀кайтеа, да ви̇̀кат; тарка́леай. тарка̀леайтеа, да тарка̀леат, во̀арти, во̀артитеа, но да варт'о̀ат; лѐжи, лѐжитеа, да лижо̀ат и т. н. Сѫщо неподвижно е ударението и надъ глаголитѣ съ суфиксъ *са*: маг'о́свай, маг'о̀свайтеа, да маг'о̀сват; фта̀сувай, фта̀сувайтеа, да фта̀суват и пр. Въ прѣдложнитѣ пъкъ глаголи ударението въ пов. накл. винаги е надъ прѣдлогътъ, т. е. отметнато надъ началния слогъ: о̀ткл'учи, за̀кл'учи, до̀неаси, за̀неаси, о̀д'неаси, при̇̀неаси, по̀днеаси, во̀азбеари, на̀беари, до̀беари, при̇̀беари, о̀д'беари, по́д'беари, и̇̀звеади, во̀авеади, на́веади, по̀веади, за̀веади, по̀д'веади, при̇̀веади и т. н. Обаче въ глаголи съ двойни или тройни прѣдлози ударението си остава въ повечето отъ тѣхъ надъ първичния прѣдлогъ, вмѣсто надъ първия или втория, а въ нѣкои и надъ самия корень: пона́веади, пура̀збаркай, пудво̀азварти, изпуна, г[illegible]ѝкачи, но изпувѐадай, пруповѐадай и пр. Но въ изявит. накл. въ прѣдложнитѣ глаголи ударението си остава надъ глаголния корень или суфиксътъ, спордъ групата, къмъ която съвпада, но не и надъ прѣдлогътъ; съ други думи, додѣто прѣдложнитѣ глаголи въ повел. накл. иматъ отметнато ударение, въ другитѣ наклонения то остава прѣметнато.

5) Дѣйствителнитѣ и страдат. причастия иматъ това ударение, каквото си е то и въ глаголитѣ споредъ групитѣ, къмъ които съвпадатъ: густѝл, густѐн; бра̀нил, бра́неан, вѐзал, вѐзеан; ви̇́кал, ви̇́кан; гувѐал, гувѐан или гуве́ат и т. н. Дѣепричастията, които въ Ахж-челебийския говоръ иматъ суфиксъ *щим*, всѣкога прѣметатъ ударенията си надъ суфиксътъ; гунеащѝм, худеащѝм, пеаеащѝм, сабареащѝм, таркалеащѝм и пр.

V. Нарѣчията иматъ неопрѣдѣлено ударение; у едни е то надъ началния слогъ, а у други надъ послѣдоющитѣ: дубрѐ, лѐатеа, про̀леат'еа, си̇̀лум, ко̀арстум, адно̀хчеан, кри̇̀веа, пра̀веа ху̇̀бавеа и пр. Обаче стария прѣдложенъ падежъ, сега вече нарѣчие, т. е. немѣнливи думи съ прѣдлози, каквито сѫ много употрѣби-

rodoparion.blogspot.com

телни въ Родопскитѣ говори, а особено въ Ахж-челебийския, винаги иматъ ударението си надъ прѣдлогътъ. Примѣри: дòземеª, нáраки, óдраки, пòнащум, пòникум(56), нáглава, óвреªмеª, нàвреªмеª, дòвреªмеª, òднуга, нàнуга, дòпат', нàучи, дòучи нàуши, нàуху, нáсарцеª, нáкривеª, дòкривеª и мн. др.

Ударението отъ другитѣ Родопски говори, до колкото такива сж извѣстни за сега, въ повечето случаи е тождествено съ това на Ахж-челебийския, обаче срѣщатъ се и отлики, които сж твърдѣ интересни и важни за проучване. Тъй напр. въ с. Върбово, Широколжшка покраина, която по нѣкои фонетични особици съставя за сега единствено познато оазисче въ Родопитѣ и която покраина инъкъ съвпада въ Ахж-челебийската етнографска група, се срѣща единъ видъ двойно ударение въ многосричнитѣ думи, каквото ударение до сега не е познато въ друга Родопска диалектна область. Тъй напр. чува се кòпилèªту, мàчухòма, стрỳшилá са е прѝнгèªса, пòмалкàна, Ѝкòлувàна, рỳбицàна, лòбудàта, пукàпувàха, жèнщинàта и мн. др. Да ли една отъ ударенитѣ гласни не е нѣкоя старинна дългота, ще може да се види и проучи само слѣдъ като се събере достатъченъ езиковъ материялъ на самото мѣсто.

1906 г. **Ст. Н. Шишковъ.**

rodoparion.blogspot.com